

**ЗМІСТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СУЧАСНИХ
СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ**

Анотація

Розглянено питання змісту формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя в сучасних соціокультурних умовах. Запропоновано складники аналізу змісту та компоненти, які повинні міститися в структурі формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності педагога.

Ключові слова: зміст, формування, професійно-педагогічна комунікація, професійно-педагогічна комунікативна компетентність, спілкування, комунікація, професійна підготовка, комунікативні настанови, знання, комунікативні вміння.

Аннотация

Рассмотрены вопросы содержания формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности будущего учителя в современных социокультурных условиях. Предложены составляющие анализа содержания и компоненты, которые должны быть в структуре формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетенции педагога.

Ключевые слова: содержание, формирование, профессионально-педагогическая коммуникация, профессионально-педагогическая коммуникативная компетентность, общение, коммуникация, профессиональная подготовка, коммуникативные установки, знания, коммуникативные умения.

Summary

The questions of the contents of forming of professional-pedagogical communicative competence of future teacher in modern social-cultural conditions are examined. The components of the contents and the components of the structure of professional-pedagogical communicative competence of future teacher are suggested.

Keywords: contents, forming, professional-pedagogical communication, professional-pedagogical communicative competence, communication, professional preparation, communicative guidelines, knowledge, communicative skills.

Постановка проблеми та її актуальність. На сьогодні наскрізною проблемою ефективної трансформації економічного, політичного, світоглядного, ціннісного буття українського суспільства початку ХХІ століття став розвиток освіти, переосмислення усіх форм, методів та технологій транслявання знання та інформації.

Учені доходять спільної думки, що логіка формування сучасної парадигми педагогіки та освіти має бути сконцентрована в напрямі таких понять, як «свобода», «гуманізм», «дитиноцентрованість», «особистісна орієнтованість», «суб'єкт-суб'єктний підхід», «емпатія», «діалогічність», «співробітництво», «педагогічна взаємодія», «толерантність» тощо, які є поняттями комунікативної сфери. Ці категорії стали методологічними принципами різних педагогічних концепцій, підходів, теорій.

Комунікація в педагогіці зводиться здебільшого до технологічного, інформаційного, мовленнєвого аспекту означення комунікації як суто технологічного засобу передачі інформації. З іншого боку, вона сприймається як щось таке, що не може бути визначальним у педагогічному процесі, як матерія, яка є нейтральною відносно сутності, змісту, цінностей педагогіки.

Звідси і виникає потреба у дослідженні та введенні в науковий обіг понять з детальним розтлумаченням їх методологічних та науково-педагогічних базисів. Одним із таких понять, яке нині зайняло одне з очільних місць, є професійно-педагогічна комунікативна компетентність вчителя як інтегральне поняття, яке здатне поєднувати в собі лінгвістичний, психологічний та педагогічний смисл.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Дослідженню проблеми професійно-педагогічної комунікації та формуванню професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя присвячені численні праці науковців, у яких тим чи тим чином розглянені його ключові методологічні аспекти.

Одними з перших у дослідженні педагогічного спілкування почали вивчатися процеси сприймання й розуміння в системі «вчитель-учень» О. Бодальовим, В. Куніциною, С. Кондратьєвим, В. Роздобудько та ін. Важливим джерелом цікавих ідей і методів дослідження, фактів та матеріалів стали роботи з проблем педагогічного такту М. Страхова, І. Синиці та ін. Розпочалося вивчення О. Леонтьєвим, В. Кан-Каликом, Н. Кузьміною, А. Добровичем та іншими закономірностей формування в учителя комунікативних навичок та умінь. Суттєве значення для теоретичного й практичного розвитку поняття професійно-педагогічної комунікації та професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя мали науково-практичні дослідження й розробки в галузі педагогічної майстерності Н. Тарасевич, І. Кривоноса, І. Зязюна, В. Моргуна та ін.

Постановка завдання, цілі статті. У педагогічному процесі комунікація – основа всієї педагогічної діяльності. Наявність комунікативних якостей у випускника вищого педагогічного закладу є сьогодні нормативно обов'язковою. Проте проблема їх розвитку залишається недостатньо розробленою. Жодне представлене до сьогодні дослідження не дає чіткого системного поняття про структуру комунікативних якостей і не виділяє послідовності реалізації їх в комунікативних уміннях.

Зокрема, приділяється мало уваги цьому аспекту з точки зору професійної ідентичності. Також відмітимо, що професійно-педагогічна комунікація належить до так званих соціономічних видів діяльності, де спілкування зі сторони, що супроводжує трудову діяльність, перетворюється на професійно значущу. Це зумовлює необхідність розгляду комунікативної сторони професійно-педагогічної діяльності, зважаючи на те, що спілкування виступає і як засіб розв'язання освітніх завдань, і як соціально-психологічне забезпечення навчального процесу, і як спосіб організації взаємостосунків педагога та учня.

Такі суперечності у професійно-педагогічній підготовці майбутнього педагога й зумовили *мету* нашого науково-педагогічного дослідження – визначення змісту формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога в нових соціокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення сутності поняття професійно-педагогічної комунікації є необхідним аналіз понять «спілкування» та «комунікація». Спілкування – це не просто обмін інформацією. Це взаємодія та взаємовплив двох індивідів, кожен з яких виступає активним суб'єктом.

Вітчизняний науковець О. Жирун зазначає, що на рівні «спілкування – обмін інформацією» становлення особистості відбувається в рамках прояву її комунікативних здібностей, якостей, умінь, в межах реалізації комунікативної поведінки. Тут також здійснюється розвиток, соціальне становлення особистості, ступінь її активності у пошуках потрібної інформації.

Рівень «спілкування – сприймання людьми один одного» передбачає розвиток особистості як прояв її перцептивно-рефлексивних, емоційно-емпатійних можливостей. На цьому рівні виникає взаєморозуміння/непорозуміння між учасниками спілкування.

Рівень «спілкування – міжособистісні відносини» містить у собі розвиток статусно рольових характеристик індивіда, прояв соціально-

психологічних стереотипів поведінки людини певного соціально-психологічного типу.

Складові спілкування за традицією можна розглядати як рівень техніки (комунікативна компетентність) і як рівень стратегій (особистісні особливості). Об'єднані комунікативним наміром ці рівні утворюють комунікативну культуру. Особистість як суб'єкт спілкування є носієм певної культури, що і характеризує цей процес. Разом із тим, завдяки взаємодії з іншими, людина оволодіває досвідом спілкування, пізнання і праці. Саме тому навчання, розвиток особистості, її професійне становлення досягається через спілкування [2, с.100].

При подальшому визначенні ролі та значенні формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя варто зазначити, що ми притримуємось думки науковців у тому, що дефініції «комунікація» та «спілкування» є тотожними, і, погоджуючись з О. Жирун, визначаємо їх як сукупність комунікативних здібностей, якостей, умінь і навичок, спрямованих на передачу, отримання і перетворення інформації у процесі міжособових стосунків, а також на встановлення і підтримку контакту [2, с.101].

З такого визначення слідує, що педагогічна комунікація одночасно реалізує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції, використовуючи при цьому всю сукупність вербальних, образотворчих, символічних і кінетичних засобів. Функціонально вона може бути контактною і дистанційною, інформаційною, спонукальною, координаційною, упорядковуючи при цьому взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу. Педагогічна комунікація характеризується подвійною спрямованістю, поліінформативністю, високою мірою репрезентативності, утворюючи специфічний синтез усіх основних характеристик що виражається в новому якісному змісті і визначається характером взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Разом з тим, дослідниця у галузі професійно-педагогічної комунікації Н. Волкова дає таке визначення центрального для нашого науково-педагогічного дослідження поняття. Професійно-педагогічна комунікація (лат. *communicatio* — зв'язок, повідомлення) — система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [1].

Професійно-педагогічна комунікація реалізується як система найрізноманітніших безпосередніх та опосередкованих зв'язків суб'єктів комунікації. Особливістю безпосередніх зв'язків суб'єктів комунікації є їх прямі контакти (з єдиними часовими, просторовими характеристиками): «учитель — учень», «учитель — група учнів», «учитель — колектив учнів», «учитель — учитель», «учитель — група вчителів», «учитель — колектив учителів», «учитель — представник адміністрації», «учитель — соціальний педагог (психолог, батьки учня, представники громадськості, суб'єкти управління освітою, випадкові суб'єкти)» та ін.

Опосередковані зв'язки передбачають участь посередника як передавача інформації. Вони роз'єднані в часі й віддалені у просторі: комп'ютер («учитель — комп'ютер — учитель», «учитель — комп'ютер — учень», «учитель — комп'ютер» та ін.), листування, телефонні розмови суб'єктів як передавачів інформації та ін.

Ураховуючи досить велике різноманіття сучасних поглядів на сутність ролі та значення формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя в сучасних соціокультурних умовах, можна здійснити його аналіз за напрямками:

- аксіологічним, який дозволяє окреслити цінності і професійні установки, на які орієнтується педагог у міжособистісному спілкуванні;

- особистісним, який дає можливість виявити особистісні риси викладача, що забезпечують ефективність професійно-педагогічної комунікації;
- діяльнісним, котрий визначає об'єм знань педагога про культуру педагогічного спілкування і професійні комунікативні уміння, що дозволяють творчо реалізувати ці знання в педагогічній практиці.

Варто зауважити, що формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності здійснюється в конкретній соціокультурній ситуації і тому її зміст буде залежати від прийнятих у суспільстві культурних і моральних цінностей:

- зовнішніх передумов, зокрема соціокультурного оточення: особливостей етносу, національних традицій, соціокультурних особливостей та специфіки вищого навчального закладу (класичний університет чи галузевий ВНЗ, коледж, професійна школа тощо), специфіки і змісту педагогічної діяльності;
- внутрішніх передумов, тобто суб'єктивних чинників: віку, статі, педагогічних здібностей, індивідуально-психологічних особливостей, освіти, педагогічного досвіду викладача та ін.

Тобто бачимо, що зміст формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя можна уявити як складний соціально-педагогічний феномен, що складається з декількох взаємопов'язаних компонентів (комунікативні настанови, знання, комунікативні вміння, які реалізуються при певних умовах і залежать від зовнішніх умов і внутрішніх чинників.

Аксіологічна складова змісту формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога тісно пов'язана з поняттям «комунікативні настанови».

Комунікативні настанови визначаємо як готовність особистості до певних дій, до спілкування і мають відповідну мотивацію. Відомий грузинський психолог Д. Узнадзе зазначив, що особистість, мобілізуючи свої

психічні ресурси, створює настанови до дії. Настанови є наслідком одночасного впливу як соціокультурної сфери, так і діяльності людини, її інтелектуальних, емоційних і вольових зусиль.

Комунікативні настанови є відображенням комунікативних якостей особистості. Вони забезпечують готовність педагога будувати свої відносини з вихованцями у певному стилі.

З точки зору особистісного та діяльнісного підходів до визначення змісту формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога, необхідно враховувати зміст комунікативної культури вчителя.

Відомо, що культура спілкування є складовою частиною культури людини в цілому. Вона як і будь-яка інша містить у собі певну суму знань. Культурі спілкування притаманна нормативність, яка визначається станом суспільства, його історією, традиціями, національною своєрідністю, загальнолюдськими цінностями. Для досягнення високого рівня комунікативної культури педагогові необхідно знати індивідуально-психологічні особливості своїх вихованців, адекватно реагувати на їх поведінку і психологічний стан, добирати для кожної людини у відповідній ситуації такий спосіб спілкування, який не вступав би у протиріччя з загальнолюдськими цінностями, мораллю суспільства, гуманністю, і в той же час мав би відповідати індивідуальним особливостям конкретної особистості.

Відтак, з позицій аксіологічного, особистісного і діяльнісного підходів, можна зробити висновок, що зміст формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога – це складний соціально-педагогічний феномен, який складає систему взаємообумовлених і взаємодоповнюючих елементів. Для розвитку та удосконалення професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя необхідно забезпечити:

- повноцінний розвиток кожного з її елементів;

- підвищення загальної і педагогічної культури;
- певні умови як зовнішнього (наприклад, позитивний вплив оточуючого соціального простору), так і внутрішнього характеру, зокрема, урахування індивідуально-психологічних особливостей педагога, його педагогічного досвіду тощо.

Варто також урахувати, що професійно-педагогічна комунікативна компетентність майбутнього вчителя має глибинні джерела, тісно пов'язані з особистісними рисами педагога, мотивами його діяльності, особистісними соціокультурними і комунікативними настановами, ціннісними орієнтирами.

Висновки та перспективи подальших розвідок дослідження проблеми. Аналіз змісту формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя показав необхідність у доповненні змістового, операційного та діяльнісного компонентів професійної підготовки педагогів. Це, насамперед, пов'язано з розвитком мотивації студентів до підвищення власного професійно-педагогічного та загального комунікативного рівня, загальної освіченості.

Подальші розвідки у дослідженні питання формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя ми вбачаємо в окресленні форм, методів та технологій розвитку вищезазначеної здатності, обґрунтування його екзистенції в педагогічному арсеналі педагога та особистості в цілому.

Список використаної літератури

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 256 с.
2. Жирун О. А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності / О. А. Жирун // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 1. – С. 100 – 104.
3. Зливков В. Л. Самоідентифікація в педагогічній комунікації / В. Л. Зливков. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – 144 с. – (Бібліотека журналу «Соціальна психологія»).

4. Кан-Калик В. О. Педагогическое общение как предмет теоритического и прикладного исследования / В. О. Кан-Калик // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 9-16.

5. Мусатов С. О. Вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації / С. О. Мусатов // Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 62-75.